

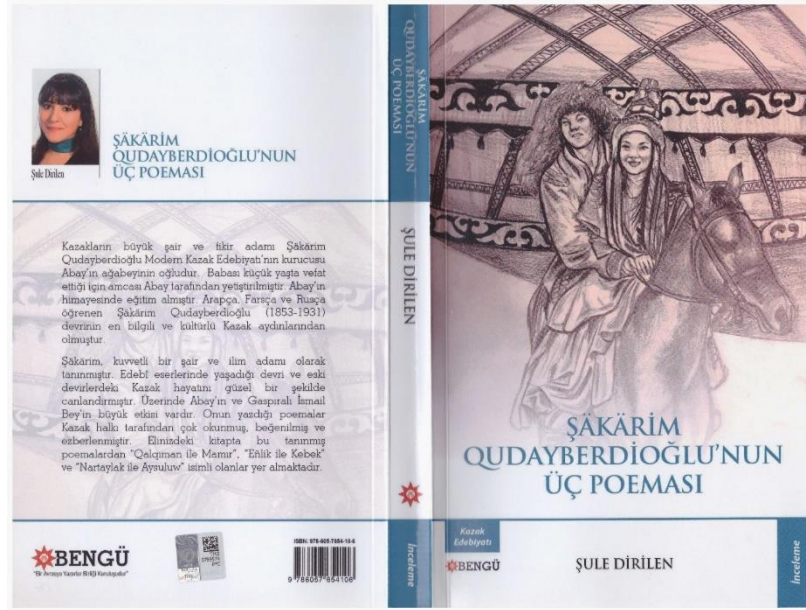
□ Nuray TAMİR¹

ŞAKÄRİM QUDAYBERDİOĞLU'NUN ÜÇ POEMASI

THREE POEMS OF ŞAKÄRİM QUDAYBERDİOĞLU

DİRİLEN, Şule (2019). *Şakärim Qudayberdiöglü'nün Üç Poeması*. Ankara: Bengü Yayınları. 274 s. (ISBN 978-605-7654-10-6)

Kazak Türkçesi, 1456 yılından sonra Kazak Hanlığı'nın kurulması ile teşekkül eden ve günümüzde de devam eden Türk lehçelerinden biridir. Tarihî Kıpçak Türk lehçelerinin devamı niteliğinde olan Kazak Türkçesiyle meydana getirilen eserler, 15. yüzyılın ikinci yarısında Kazak Edebiyatı'nın şekillenmesini sağlar. 19. yüzyılın sonlarında yazı dili hâline gelen Kazak Türkçesi, zengin sözlü edebiyatını yazılı ve modern bir edebiyatla geliştirmeye devam eder. Kazak

Edebiyatı dönem olarak üçe ayırılır: “a) 15. Yüzyılın İkinci Yarısından 19. Yüzyılın Sonuna Kadar, b) 20. Yüzyıl Başlarındaki Edebiyat (1900-1924), c) Sovyet Devri (1924-1991)” (Tamir 2008: 89-91). Bu dönemlere dördüncü dönem olarak, 1991’den sonrası için *Bağımsızlık Dönemi Kazak Edebiyatı*’nı ekleyebiliriz. Modern Kazak Edebiyatının kurucusu olan Abay Kunanbayulı ilk dönemde bu edebiyatın gelişmesini sağlar. Millî bir uyanış yaşanan ve Kazakların Millî Edebiyat dönemi sayılabilecek 20. Yüzyıl Başlarındaki Edebiyat Dönemi’nde eserler veren Kazakistan’ın ünlü şairlerinden Şakärim Qudayberdiöglü (1858-1931), Abay’ın ağabeyinin oğludur ve Abay tarafından yetiştirilmiştir. Abay ile birlikte Gaspıralı İsmail Bey de onu etkileyen şahsiyetlerden olmuştur. 1858 yılında Semey vilayetinin Şiñgıstaw (Cengiz Dağı) bölgesinde doğan Şakärim Qudayberdiöglü, 1918 yılında aynı vilayette Alaş Orda Hükûmeti’nin faaliyetlerine katılması sebebiyle Sovyet dönemi yönetiminde zorluklar yaşamıştır. Önce hapse gönderilmiş, daha sonra 3 Ekim 1931 tarihinde kurşunlanarak bir kuyuya atılmıştır. Sovyet döneminde Türk aydınlarına yapılan zulme uğrayan şairin, eserleri uzun yıllar boyunca yasaklanmıştır. Bu sebeple bu eserler üzerine gerektiği kadar incelemeler yapılamamıştır ve Türkiye’de de Şakärim Qudayberdiöglü’nün eserleri çok bilinmemektedir.

Öğr. Gör. Şule Dirilen, Şakärim Qudayberdiöglü’nün eserlerine dair bu eksikliği gidermek amacıyla 2018 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı’nda, Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Tamir’in danışmanlığında “Şakärim Qudayberdiöglü’nün

¹ Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nuraytmr2@gmail.com

Üç Poeması (Metin-Aktarma-İnceleme)” adlı yüksek lisans tezini hazırlamıştır. Bu tezin tekrar gözden geçirilip geliştirilmiş biçimi de Bengü Yayınları arasında 2019 yılında aynı isimle yayımlanmıştır.

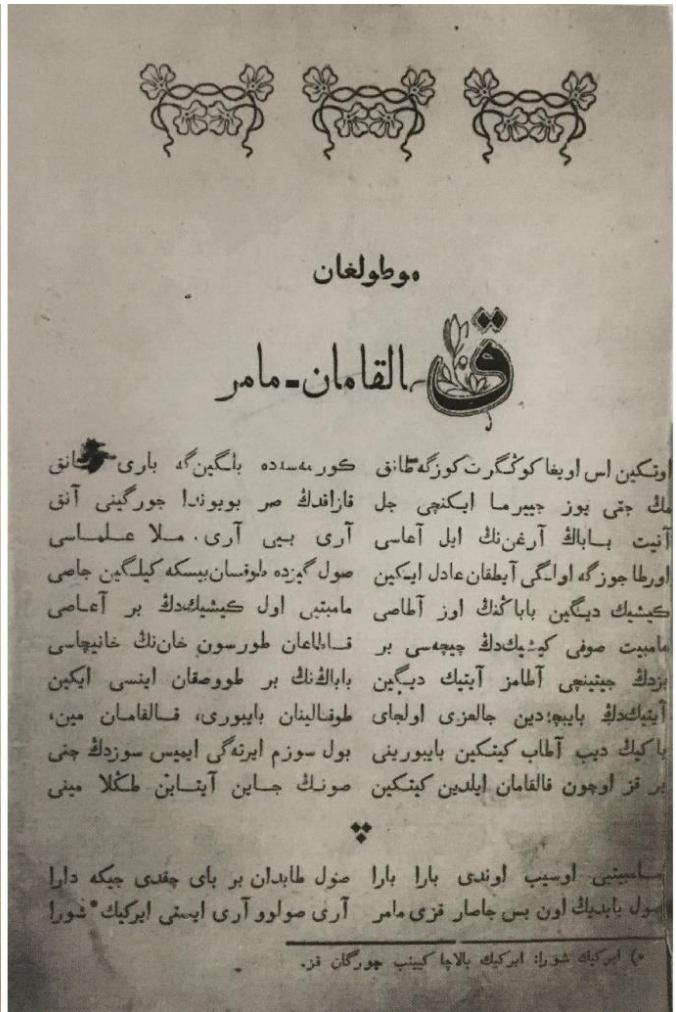
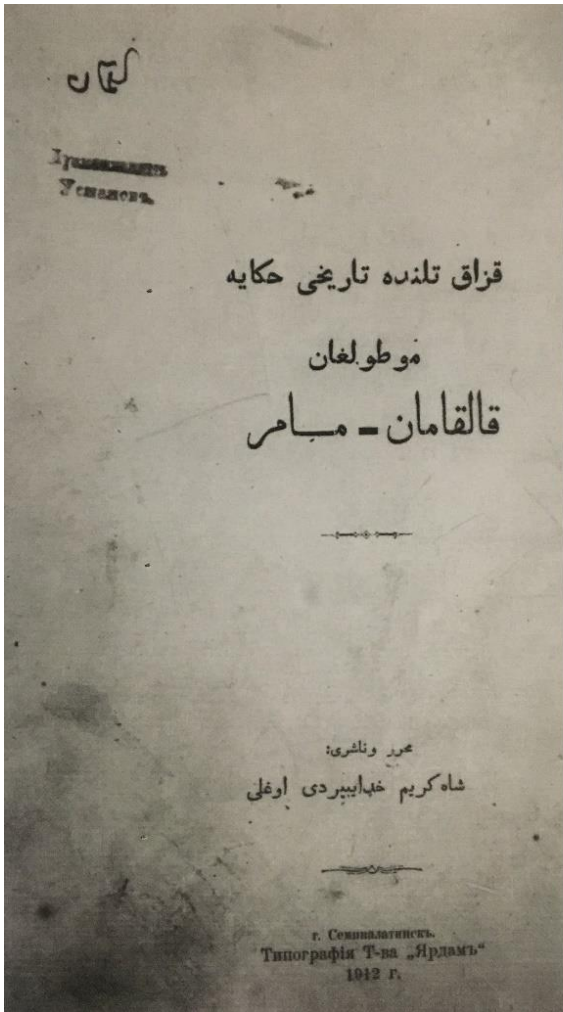
Tanıtımamızın konusu olan ve Kazak Edebiyatı incelemelerine katkı sağlayan bu eserde, Şakârim Qudayberdioğlu’nun “Qalqaman-Mamır”, “Eñlik-Kebek” ve “Nartaylaq pen Aysuluw” adlı poemaları ayrıntılı biçimde incelenmiştir. İlk iki poema 1912 yılında Semey’de, üçüncü poema ise 1988 yılında Almatı’da ilk kez yayımlanmıştır. Qalqaman-Mamır üç yüz yetmiş altı, Eñlik-Kebek altı yüz yirmi dört, Nartaylaq pen Aysuluw ise sekiz yüz kırk yedi mısradan oluşan hacimli poemalardır. Bu poemalarda Kazakların 18. yüzyıldaki halk yaşayışı, canlı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Eserde incelenen poemaların üçü de halk arasında sözlü olarak yaşayan ve Kazak hayatının çeşitli yönlerini aksettiren manzum hikâyelerdir. Bu üç hikâyenin de konusu kadınlar ve kadın hayatıyla ilgilidir. Genç kızların kendi istedikleriyle ve kendilerine denk olanla evlenmeleri, cesur ve kararlı olmaları üzerinde durulmaktadır. Kazakların kadına verdiği değer ve daha çok kadınların lehine yapılan değerlendirmeler bu poemalarda görülmektedir.

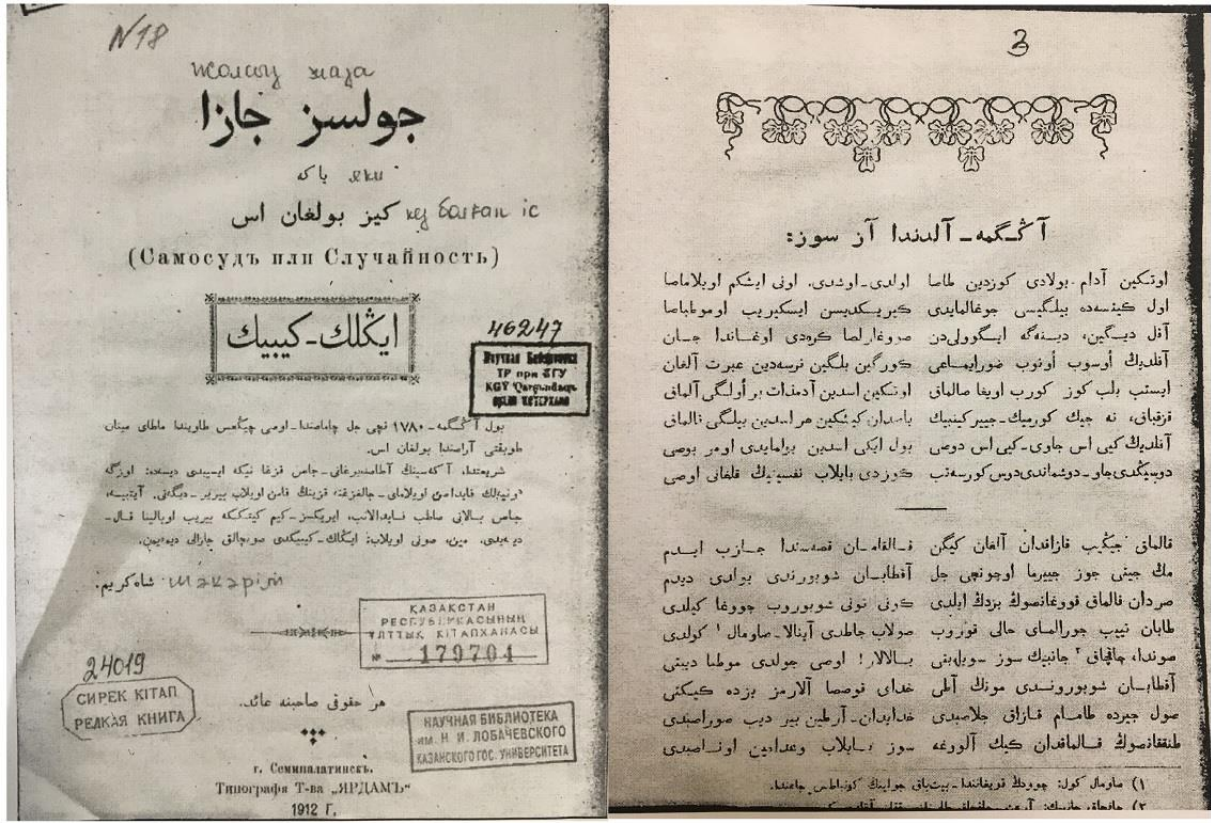
Öğr. Gör. Şule Dirilen’in hazırladığı eserde birinci bölüm *Şakârim Qudayberdioğlu’nun Hayatı ve Eserlerinin Tanıtılması* başlığını taşımaktadır. Bu bölüm içerisinde ilk alt başlıkta Şakârim Qudayberdioğlu’nun *Hayatı*; ikinci alt başlıkta basılan *Eserleri* ve üçüncü alt başlıkta ise işlenen *Poemalar Hakkında Genel Bilgi* verilerek bu poemaların basımına dair yer, zaman ve basım şartlarına değinilmiştir.

Eserin *Poemaların İncelenmesi* adlı ikinci bölümünde, sırasıyla “*Qalqaman-Mamır*” Adlı Poemanın İncelenmesi, “*Eñlik - Kebek*” Adlı Poemanın İncelenmesi, “*Nartaylaq pen Aysuluw*” Adlı Poemanın İncelenmesi alt başlıkları bulunmaktadır. Her bir inceleme başlığı altında yer alan *Poemada Anlatılan Olayları Yaşayan Şahıslar*, *Poemada Anlatılan Olayların Geçtiği Mekân*, *Poemada Anlatılan Olayların Geçtiği Zaman*, *Poemada Geçen Olayların Özeti*, *Poemada Dile Getirilen Sosyal Meseleler*, *Poemanın Ana Fikri*, *Poemadaki Kazak Yaşayışı ile Örf ve Âdetleri* alt başlıklarıyla poemalar ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir. Bu metin inceleme bölümü, Prof. Dr. Mehmet Kaplan’ın metin tahlili yöntemlerinin Çağdaş Türk lehçelerine ait metinler üzerinde uygulanmasının önemli örnekleridir. Okuyucu ikinci bölümde metinlere ait ayrıntılı bilgilere sahip olmakla birlikte Şakârim Qudayberdioğlu’nun eserlerini yazdığı döneme ve o dönemin zihniyetine günümüz penceresinden bakabilmektedir. İlk iki poemadaki olaylar 17. yüzyılda, üçüncü poemadaki olaylar ise tam zamanı verilmemekle birlikte Timur’dan sonra Kazakların konargöçer hayatı devam ettirdikleri bir dönemde geçmektedir. Qalqaman-Mamır poemasında, Kazakların Orta cüzüne bağlı Arğın uruğunun Tobıqtı oymağına bağlı olan Qalqaman ile yine aynı oymaktan olan genç kız Mamır arasındaki aşk hikâyesi, dönemin Kazak geleneklerini de yansıtacak bir biçimde tarihî olaylarla birlikte işlenmiştir. Her iki gencin üçüncü nesilden akraba olması ve Kazakların kabile içerisinde yedi göbek (nesil) sayacak şekilde evlenebilmeleri geleneği arasındaki çatışma, bu hikâyenin ana olayıdır. Eñlik-Kebek poemasında Kazakların Orta Cüzüne bağlı Arğın uruğunun Matay oymağından Eñlik adlı evli bir genç kadın ile Kazakların aynı uruğundan Tobıqtı oymağına bağlı Kebek’in arasındaki aşk anlatılmıştır. Eñlik’in evliyken Kebek’le kaçması üzerine oymaklar arasında ortaya çıkan çatışma hikâyedeki ana olaydır. Nartaylaq pen (ile) Aysuluw poemasında ise Kazakların Orta cüzüne bağlı Nayman uruğundan Nartaylaq adlı delikanlı ile Kazakların Orta cüzüne bağlı Arğın uruğundan Aysuluw arasındaki aşk konu edinilmiştir. Hikâye, sevmediği birisiyle evlendirilen Aysuluw’un üvey ağabey zulmü ve evli bir erkekle evlendirilmesi gibi türlü zorluklar yaşaması sonucunda, âşık olduğu amcasının oğluna kavuşamaması ana olayı üzerine kurgulanmıştır. İlk poemadaki gibi Kazaklarda akraba evliliğinin olmayışı ve erkeklerin evli iken ikinci kadınla evlenmelerinin yanlışlığı bu ana olaydaki çatışmaların başlıca sebebidir.

Üçüncü bölüm olan *Poemaların Transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine Aktarılması* okuyucunun poemaları rahatlıkla karşılaştırabileceği bir sayfa düzeni ile hazırlanmıştır. Bu bölümde “Qalqaman-Mamır”, “Eñlik-Kebek” ve “Nartaylaq pen Aysuluw” poemaları, önce her bir mısrası numaralandırılan metnin dörtlükler hâlinde Latin harfleriyle transkripsiyonlu biçimi ve tam karşı sayfasında da aynı numaralı mısraların dörtlükler hâlinde Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış biçimleri ile verilmiştir. Aktarma yapılırken “ifadenin anlamı esas alınmış, kelime kelime çeviriden kaçınılmıştır” (Dirilen 2019: 12). Böylelikle metin aktarma yöntemi olarak, kaynak dil - hedef dil arasındaki ilişki açısından lehçeler arası aktarmanın başarılı bir örneği ortaya konulmuştur. Bu bölümde ayrıca Qalqaman-Mamır ve Eñlik-Kebek poemalarının başlarında her iki poemanın Arap harfli baskılarından örnek sayfalar da gösterilmiştir.

Qalqaman-Mamır poemasının Arap harfli ilk baskısının iç kapağı ve birinci sahifesi:

Eñlik-Kebek poemasının Arap Harfli ilk baskısının iç kapağı ve birinci sahifesi:

Sonuç başlığını taşıyan dördüncü bölümde yazar, poemalarla ilgili yaptığı muhteva incelemelerinin sonuçlarına yer vermiştir. Buna göre poemalardaki şahısların, mekanların, zamanın, sosyal meselelerin, konuların karşılaştırılması, olayların işlenişi ve genel olarak değerlendirilmesi maddeler hâlinde okuyucuya sunulmuştur. Şākārim Qudayberdioğlu'nun poemalardaki tenkitleri de bu bölümde vurgulanmıştır. Yazar bu değerlendirmelerden yola çıkarak poemaların önemi üzerinde de durmuştur:

10. İncelediğimiz üç poema da Şākārim Qudayberdioğlu'nun Kazak tarihini, Kazak halkı arasında nesiller boyu yaşayan sözlü kültürü ve bunlar arasında yer alan halk hikâyelerini çok iyi bildiğini ve bu bildiklerini yeni nesillere manzum olarak çok iyi naklettiğini göstermektedir.

11. Onun bu poemaları, kuvvetli bir nazım ve anlatım tekniği ile yazılmıştır. Bu poemalarda sadece halk anlatım geleneğine göre hareket eden bir şairle değil bütün anlatım ustalıklarına hâkim, modern bir şairle de karşı karşıya olduğumuz görülmektedir (Dirilen 2019: 216).

Beşinci bölüm olan *Ekler* bölümünde Şākārim Qudayberdioğlu'nun üç poemasının Kiril harfli orijinal biçimleri yer almaktadır. Okuyucuların bu bölümdeki metinlerden hareketle üçüncü bölümdeki Latin harfli metinlerle karşılaştırma yapabilmeleri ve transkripsiyon yöntemi açısından metinden faydalanabilmeleri amaçlanmıştır.

Yazar, Türkiye'de Şākārim Qudayberdioğlu üzerine olan az sayıdaki çalışmalardan birine imza atarak, şairin tanınmasını sağlamış ve poemaların Latin harfleriyle transkripsiyonu, her bir transkripsiyonun karşısında Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarmasıyla bu poemaları Türkiye Türkçesine

kazandırmıştır. Eser sadece inceleme yöntemi, metinlerin veriliş tarzıyla ve başarılı aktarmasıyla değil, aynı zamanda dış kapak tasarımından başlayarak, her bir bölümü gösteren sayfalar ve poemaların başlangıcındaki tasarımlarla birlikte görsellik açısından da okuyucunun dikkatini çekmektedir.

1912 yılındaki baskıda yer alan kitap süslemeleri:

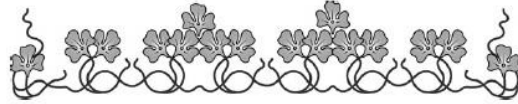

Eserde yer alan ana bölüm başlıkları:

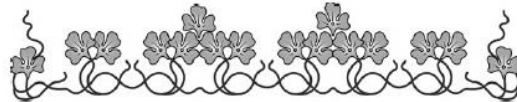
1. BÖLÜM*

ŞAKİRİM
QUDAYBERDİOĞLU'NUN
HAYATI ve ESERLERİNİN
TANITILMASI

2. BÖLÜM

POEMALARIN
İNCELENMESİ

3. BÖLÜM

POEMALARIN
TRANSKRİPSİYONU ve
TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
AKTARILMASI

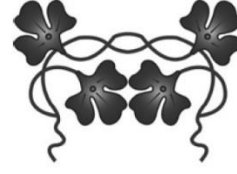
EKLER

Eserde yer alan poemaların başlıkları:

EÑLİK-KEBEK
Äñgime aldında az söz

- 1 Ötken adam boladı közden tasa,
- 2 Öldi-öşti, onı eşkim oylamasa.

EÑLİK ile KEBEK
Hikâye Öncesi Birkaç Söz

- (1-2) Ölen insan gözden kaybolur; eğer kimse onu anmazsa öldü, silindi demektir. (3-4) Onun gerekli tarafları

QALQAMAN-MAMIR

- 1 Ötken is – oyğa küñgirt, közge tanıq,
- 2 Körmese de bilgenge bəri qanıq.

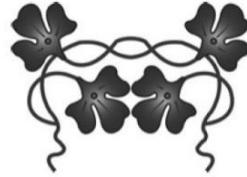
QALQAMAN İLE MAMIR

- (1-2) Geçmişte olanlar düşünce için belirsiz, göz için tanıdık, göz görmese de bilen kimse için hepsi malumdur. (3-4) 1722 yılında Kazakların, Sır Derya boyunda ya-

NARTAYLAQ PEN AYSULUW
(Äñgimeniñ sırrı)

- 1 Estiler köp cazadı äñgimeni,
- 2 Cazbaydı ermek üşin äldeneni.

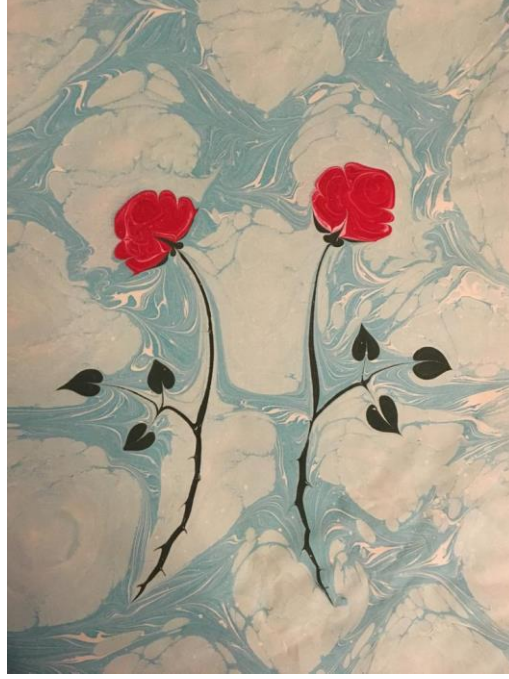

NARTAYLAQ İLE AYSULUW
(Hikâyenin sırrı)

- (1-2) Akıllı insanlar hikâyeyi çok yazarlar; ama eğlence için olur olmaz her şeyi yazmazlar. (3-4) Kötüsünden iğre-

Kitap kapağı, Kazakların o dönemde yaşadıkları kiyiz üy (*keçe ev*) önünde yine o dönemki bozkır kültürüne ait at ve üzerinde geleneksel kıyafetleri ile yer alan iki gencin karakalem çiziminden oluşmaktadır. Ana başlıkların yer aldığı sayfalar ile birlikte üçüncü bölümde yer alan her bir poemanın transkripsiyon ve aktarmasının başlangıcında yer alan kitap süslemeleri ise poemaların 1912 yılındaki baskılarına ait süslemelerden hareketle hazırlanmıştır. Böylelikle Kazakların o zamanki kitap süsleme anlayışı bugüne aktarılmıştır. Aynı zamanda ebru sanatçısı olan yazar, Nartaylaq pen Aysuluw hikâyesinden önce hikâyenin kavuşamayan kahramanlarını temsilen battal ebru üzerine iki ayrı yöne bakan güller ile geçiş yaparak eserinin görselliğini zenginleştirmiştir.

Yazarın Nartaylaq ile Aysuluw'u temsil eden ebrusu:

Kitabın ithafı ise bir öğrencinin tez danışmanına, ders aldığı hocasına olan gerçek vefasını gösterir niteliktedir: “Kazak Türkçesi ile tanışmamı sağlayan, bilgisini ve tecrübesini karşılık beklemeden aktaran, Ankara’daki baba ocağım, Kıymetli Hocam Dr. Öğr. Üyesi FERHAT TAMİR’e ithafen...” (Dirilen 2019: 5)

Akademik hayatında ilerlerken, hocasından aldığı eğitimi ve üzerindeki emeği unutmama meziyetine sahip olan yazar, bu başarılı çalışması ile Şakârim Qudayberdioğlu ve Kazak Edebiyatı üzerine çalışmak isteyenler için birinci sınıf bir kaynağa imza atmıştır.

Kaynaklar

Tamir, F. (2008). “Kazak Edebiyatı ve Kız Cibek Destanı”, *Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, Yıl 2, Sayı 23, s. 88-93.

Dirilen, Ş. (2019). *Şakârim Qudayberdioğlu'nun Üç Poeması*. Ankara: Bengü Yayınları. s. 274